

Мученик мисли*

Академик Никола Милошевић је, по много чему, јединствена личност и појава у нашем културном животу. Његови студенти о њему говоре као о омиљеном професору, који се воли и памти. Они који су га чули и видели, готово сви, као у хору, се диве његовом ораторском дару, моћи изражајности, суптилности и разноврсности мисли, способности да привуче и држи пажњу слушаоца, ерудицији и енциклопедијском знању из разних области. Који га лично познају знају да је у приватним контактима топао, срдчан, духовит, увек спреман да са слуша и разуме, охрабри и помогне. Његово је пријатељство увек искрено и дубоко. То осећају сви његови пријатељи.

Када сам га први пут видео и слушао, пре готово две деценије, подсећао ме је на онај ренесансни тип универзалног

интелектуалца, што је у наше време "специјалистичких" знања, реткост. Спадао је у оне малобројне српске интелектуалце и професоре Београдског универзитета који су имали "друкчије" мишљење. Био је један од ретких који није ширео и пропагирао владајућу мисао или "мисао на власти". Доживљавао сам га као "алтернативу". И не само ја. Тако су га доживљавали многи, посебно млади људи и студенти. Његово стваралаштво није егзистирало на, донедавно, општеобавезујућој марксистичкој парадигми. Он је откривао неке нове светове, мисли, идеје, хоризонте и видике. Говорио је о оним мислицима и филозофима, о којима други, или нису смели, или нису знали, да говоре. Храбро је пркосио целој једној епохи, опирао се догматском мишљењу и постојећој тоталитарној идеологији.

Његово чудесно трагање за истином и правдом, крик целог његовог бића за слободом, напор да мишљу докучи и разреши све антиномије, парадоксе и противречности људске природе, историје и друштва, увек су у мени изазивали дивљење и чуђење. Понескад стичем утисак да га мисао мучи, да због ње страда, да она "проклета" и "вечна питања" потресају цело његово биће. Његово мучење Достојевским

* Изговорено на Коларчевом народном универзитету 30.01.1995. поводом књиге академика Николе Милошевића, *Православље и демократија*. Прометеј-Терсит, Нови Сад – Београд, 1994. године.

често ме подсећа на рвање и драму старозаветног Јакова с Богом.

Никола Милошевић је личност која храбро, уверљиво и убедљиво, на моменте, можда, и фанатично, брани своје ставове, уверења и убеђења. Истовремено он је човек који је увек спреман на ризик односа, на сучељавање са пенетранцима, стално спреман да прими критику али и да је узвраћа. Водио је дијалог са многим, са људима различитих професија и оријентација. Између осталих и са теолозима. Међусобно се најчешће не слажући, али се узајамно поштујући, уважавајући, ценећи и волећи.

Његова беспштедна критика, готово свега постојећег, демистификација и критика тоталитарних идеологија и режима, посебно, не могу бити заобиђени. Тај драматични и бескомпромисни отпор тоталитаризму сваке врсте, можда, његову критику на моменте чини деструктивном. Међутим, изгледа да је, само једна тако радикална критика у стању да "депрограмира" тоталитарну свест и менталитет који су систематски, замало пола века, "програмирани" код нас.

Где год се појави Никола Милошевић ту се нешто живоотно догађа. Тамо су увек дијалог, полемика, варницења, су-

коби мишљења, идеја и ставова, јаке речи, али, ипак, уљудне. Где је он нема инертности, млакост, јалових компромиса и морализма. Тамо је увек динамичност а никад статичност. Зато многим није лако са њим али им је без њега много теже.

Не знам да ли је бунтовник, скептик, агностик, јеретик, вечити опозиционар, револуционарни дух који хоће да мења свет или пак верник на свој начин. Можда се све те противречности у њему сливају у јаку хармоничну целину, што га чини сложеном и комплексном личношћу – мистеријом која се не да дефинисати нити, у речи и појмовс, сместити. Његово огромно стваралаштво тек треба да буде оцењено. То је задатак теоретичара књижевности, философа, социолога, антрополога, психолога и политиколога. Но и пре и без тога, већ сада је јасно да је он оставио упечатљив и неизбрисив траг у културној и политичкој историји српског народа у другој половини овога века. Он није "кабинетски" професор и мислилац, већ "ангажована" личност која припада свима и никога не оставља равнодушним.

Књига *Православље и демократија*, академика Николе Милошевића обухвата, сажето и кратко, портрете седморице руских религијскох философа прошлог и овог века и то: Данилевског, К. Леонтијева, В. Соловјова, С. Булгакова, Н. Берђајева, Л. Шестова и А. Солжењицина. На крају су два синтетичка разматрања аутора под насловом *Православље и комунизам* и *Православље и демократија* где се углавном излажу ставови поменутих мислилаца према тим проблемима с нагласком на психички и духовни склоп који је определио његове политичке ставове. Према речима самог аутора ова књига је својеврстан увод у једну обимнију и исцрпнију студију под називом *Православни модернизам*, коју ће ускоро предочити јавности.

Руским религијским мислиоцима, који су се у већој или мањој мери дотицали политичких, социјалних и друштвених тема, Никола Милошевић прилази кроз призму једне посебне научне дисциплине, психологије знања, а проблему односа Православља и демократије, као и сваки одговоран научник и истраживач, кроз област коју најбоље познаје, а то је руска религијска философија којом се стручно и систематски бави већ више деценија

о чему је објавио више студија и чланака. Остаје отворено питање у којој се мери ова група руских философа, и њихове социо-политичке идеје, могу узети као репрезентативно православне, тим пре што се код њих осећају велики утицаји нехришћанских и неправославних идеја. Оно што им се не може оспорити то је њихова тежња да Православље инкорпорирају у токове савременог света и да покажу његову животну и егзистенцијалну димензију. Они су схватили, оно што многи и данас не схватају, да Православље, уколико не жели да се претвори у систем идеократских идеја, мора да тумачи и објашњава савремене изазове и да даје одговоре на све актуелне проблеме савременог света. Они су се носили и рвали са свим тим проблемима посматрајући их првенствено кроз призму православне философије. Вероватно је то и мотивисало академика Милошевића да им поклони пуну пажњу, особито њиховој политичкој и социјалној философији и тако отвори један изузетно важан и над све комплексан проблем, што је разуме се, за сваку похвалу. Не знам који би наслов могао бити подстицајнији и изазовнији за нас од овога.

Народи у Источној Европи, тзв. посткомунистичка друштва налазе се сада на историј-

ској прекретници. Један свет је у нестајању, други у настајању. Карактерише их идејна и духовна дезинтеграција и дезоријентација, међунационална нетрпљивост, тежња ка бекству из сопствених држава, повећан број болести физичких и психичких; бекство и друштвене девијације: дрогу, алкохолизам, проституцију. Безбожни национализам и сепаратизам постају сурогати за стару идеологију. Ту су још популистички покрети са "уличним правом", скономско пропадање, научно – технолошка заосталост, морална отупелост, мито, корупција, криминал, шверц, повећана милитаризација друштва. Све то поприма забрињавајуће размере. Једни се предају утопијама, други чувају митове и легенде из прошлости; једни су склони ксенофобији, други ксенофилији.

Човек европског истока живи у два, често, супротстављена света. Демократију, либерализам и тржишну економију прихвата као заједничку авантуру највећег дела савременог света. Међутим, демократију и либерализам најчешће разумева као необузdana индивидуална права и ничим ограничене слободе. Опчињен је пребогатом западном тржишницом. Истовремено код човека европског Истока постоји патолошки страх од Запада.

Баук "новог светског поретка" кружи Источном Европом и многи га доживљавају као космичко зло. Психолошки посматрано источноевропски народи пате од ничим оправдане праведничке арогантности, осећаја невиности, самодовољности. Није мали број оних који постају фанатични заточеници својих националних идеологија и традиција из којих су стицајем околности искорењени и од којих су се отуђили, које не разумеју. Стиче се утисак да посткомунистичка друштва нису спремна на ризик односа, на стваралачки дијалог и сарадњу са Западом, за шта одговорност сноси и сам Запад, јер се према источноевропским друштвима односи као према својим колонијама и депонијама а не као према равноправном партнеру са којим треба да изграђује заједнички европски дом.

Православна Црква данас, макар посматрана споља, на друштвеној и јавној сцени, делује немоћно. Но можда се у тој спољашњој немоћи крије њена највећа моћ. Она се кроз векове чувала да не подлегне опаком искушењу социјалног и политичког хришћанства, да се не подчини стихијама историје и у томе је успела. Међутим, остаје питање да ли је у потпуности успела да се одуп-

ре једном другом искушењу, не мање опасном, искушењу повлачења из историје. Бојим се да није. Данас се стиче утисак да је она свет великодушно предала у надлежност држави. Немешање у политику готово да је озакоњено и добило теолошко оправдање. А то практично значи немешање у целокупни јавни живот: образовање, културу, науку, јавни морал, социјална и економска питања и слично. Ако се неко и усуди да каже нешто о тим питањима одмах држава и партије ударају Цркву по претима. Црквена јерархија све више добровољно пристаје да буду само "професионалци" за обреде и ритуале, чувари традиција и заштитници тзв. националних интереса. Зато православни верник решења за своје конкретне животне проблеме данас тражи на другом месту.

Западни верник, свеједно био он римокатолик, протестант, англиканац, после драматичне борбе кроз неколико векова, данас неке основне политичке и социјално-економске па и друштвене вредности које доминирају у развијеним друштвима, прихвата као своје и ангажује се у њиховом остварењу, иако их не сматра апсолутним, што им ми најчешће приписујемо и зашто их осуђујемо.

Православни верник је у једном шизофреном стању. Он је по убеђењу, и теоријски, православни. Није мали број и оних који мисле да су по рођењу православни и да, попут нације, пола, боје коже, он ту нема шта да бира. У практичном пак животу он се понаша и живи на сасвим другим основама и начелима, најчешће супротним Православљу. Он се и не сматра одговорним чланом Цркве. Цркву најчешће разуме као "религиозни сервис". Он се организује партијски, сталешки, на националним и идеолошким основама. Свесно или несвесно он своју веру своди на природну религију и индивидуалну побожност, на националну традицију која за њега у најбољем случају има археолошку и музејску вредност. Сигурно да овде има можда претераног уопштавања али се ипак бојим да то преовладава. Ако је донедавно Православна Црква била угрожена споља од тоталитарне комунистичке идеологије и режима, бојим се да је данас угрожена изнутра, од нецрквене свести самих православних хришћана. Уколико погледамо функционисање црквених институција, савремено црквено законодавство и уставе, јасно је да то није саображено природи Православне Цркве. Ти уставни и законо-

давство којим се регулишу спољашњи односи, углавном подражавају државне уставе и то најчешће оне ауторитарне. Такво стање се може правдати бројним аргументима али се ничим не може оправдати. Ако је то макар и приближно тачно онда није чудно што православни данас немају своју изграђену политичко-социјалну, економску и културну философију. Успутне мисли и ставови појединаца који се могу чути по тим питањима најчешће су конфузни, недоречени, контрадикторни. Једни су априори против демократије, други су за "теодемократију", трећи за православну монархију, четврти се залажу за "саборност" као алтернативу демократији, пети за теократију, шести за неко организационо и политичко јединство балканских, словенских и православних народа, седми за познату "симфонију" између државе и Цркве.

Све то збуњује православног верника, који најчешће нема ни елементарно црквено образовање. Он се осећа слуђено, беспомоћно, безнадежно, апатично, повлачи се у себе, одустаје од стваралачког решења нагомиланих проблема. Све ово довољно говори колико је важан проблем који је Никола Милошевић покренуо овом књигом.

За православног човека, свеједно коју службу у Цркви имао, политичка, државна, социјална, културна, економска питања не могу бити примарна питања, али су то ипак питања која се не смеју заобилазити и игнорисати као да се њих не тичу и остављати их да их неко други реши. Црква није од овога света али је она у овоме свету да га чува, изграђује и спасава. Зато греше они који Цркву и свет супротстављају и разумевају их као полемичке појмове.

Црква се не може идентификовати ни са једним политичким системом ни типом државе, макар се она звала и хришћанском. Православље није ни монархистичко, ни републиканско, ни демократско ни аристократско, по најмање клерикално, теократско или тоталитарно. Држава као друштвеноисторијски феномен за Цркву може да има само условну и релативну вредност. У том смислу Православна Црква би требало да буде један перманентни покрет отпора свакој држави јер је свака држава, у мањој или већој мери, садистички и репресивно-насилнички ауторитет. То не значи и њено вођење рата са државом и још мање да се православни залажу за неред, хаос, безвлашће, беспоредак и анархију. Напротив. Они су дужни да се

залажу, зашто не и изграђују, такав тип државе и политике који ће у највећој могућој мери служити реду и поредку у друштву и афирмацији слободне људске личности и заједнице, слободи научног и уметничког стваралаштва, слободној али и одговорној речи, подизању социјалног и економског живота на што већи ниво. У природи Православља је да буде против сваке диктатуре, већинске или мањинске, против сваког облика насиља и репресије, етатистичких и тоталитаристичких политичких система па макар били они и теолошки правдани.

Постоји неколико фундаменталних начела политике која извиру из православне философије за која сваки православни човек може да се залаже без бојазни да ће због тога изневерити Православље. То су по мом уверењу: начело равнотеже између једног и многих или једних и многих, затим начела правде, права, слободе, недискриминације, децентрализације моћи, љубави и самоограничења. Не видим ниједан разлог сем егоизма, који би спречавао православне да се повезују и сарађују са свим народима и културама света и да са њима буду у дијалогу преузимајући одговорност за целину света. То повезивање и сарадња никако не подразуме-

мева асимилацију, губљење личног идентитета или унификацију света. Напротив подразумева се очување слободе, личног идентитета и различитости. Различитост је свеопшта природна категорија и она се не може укинути, али треба чинити све да се она не претвара у поделе, расколе и сукобе.

Кад је реч о либералној политичкој философији и демократији нисам за њихово панично негирање, али ни за некритичко усвајање јер очигледно да тај поредак поред својих несумњивих вредности има и своје налицје. Но и поред тога тешко данас да православни могу да измисле бољи политички систем. Православни могу да дају стваралачки допринос захваљујући свом предању и искуству, да се одређене аномалије тог система отклоне или сведу на што је могуће мању меру, чиме би дали свој допринос од општег и универзалног значаја на социолошкој и историјској равни. То је могуће само под претпоставком да ми православни од Православља не правимо "карикатуру" и да се не понашамо као "конфесионално тело" које пати, као и свака конфесија, од самодовољности и самозатворености и фанатизма. Волео бих да наши социолози, политиколози, правници, фи-

лософи, психолози, антрополози, педагози и други, следе пут Николе Милошевића и посвете мало труда и времена аутентичним православним изворима и огромном животном и egzистенцијалном искуству Православне Цркве, макар у оној мери у којој то данас чине и западни научници, како би могли да се на један зрео и одговоран начин представимо свету. Ако Православље остане на маргини свих историјских и друштвених збивања, умртвљено и пасивно, највећу ће одговорност за то сносити на првом месту црквена интелигенција а потом и она хуманистичка која данас ствара и живи на просторима, условно речено, православног света.

Г. Флоровски вероватно највећи православни теолог овога века једном приликом је рекао да су му Свети Оци, ти велики теолози и философи Православне цркве, савременији од теолога његових савременика. Дубоко верујем да је у праву. Они су заиста саборни и свеобухватни људи – хомо универсалис. У односу на њих ми смо често *хомо провинциалис*. Просто као да ми живимо у њиховом а они у нашем времену.

Александра Јуришић

Нове књиге - "Сећање на будућност"

Књига са овим необичним насловом појавила се почетком године. Њен аутор је млади али већ широм православља познати богослов епископ браничевски др *Игнатије Мидић*. Наслов књиге довољно говори о њеном садржају: узор и темељи хришћанског живота нису у прошлости већ у будућности, у Царству будућег века којем стремимо. "Наше живљење је на небесима, отуда и очекујемо Спаситеља Господа Исуса Христа" (Флп. 3, 20). Можемо да се сетимо будућности управо зато што од ње већ сада кушамо и њоме живимо у Тајни Христа, Тајни Цркве – у Тајни Царства Небескога.

Књига представља зборник студија и чланака са следћим темама:

"Црква и њен идентитет", "Православна духовност данас", "Од Бога као више силе до Бога као личности", "Оваплоћење и Спаситељ у хришћанском учењу", "Православље као лек против смрти", "Од слободе као бунта до слободе као бића", "Кратак осврт поводом изложбе икона